

Posudek oponenta disertační práce Mgr. Nadi Hynkové Dingové
“Typologie chyb v tlumočení z češtiny do českého znakového jazyka”
předkládané v roce 2017 na Ústavu českého jazyka a teorie komunikace FF UK

I. Stručná charakteristika práce

Disertační práce Mgr. Nadi Hynkové je první doktorskou prací na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, jež se věnuje problematice tlumočení z češtiny do českého znakového jazyka. V tomto ohledu je v českém akademickém prostředí disertace zcela novátorská a průkopnická. Autorka se rozhodla zaměřit ve své práci na komplexní typologii chyb (záměrných i nezáměrných), ke kterým dochází při tlumočení z češtiny do českého znakového jazyka jako jazyka B tlumočnicků. Detailně komentuje, analyzuje a charakterizuje jednotlivé kategorie chyb tlumočnicků na konkrétním tlumočeném materiálu. Pohlíží i na samotnou kvalitu tlumočení a formuluje řadu doporučení nejen pro vysokoškolskou přípravu budoucích tlumočnicků českého znakového jazyka, ale i pro samotnou komunitu Neslyšících (tj. klienty) a jejich očekávání ohledně kvality výkonu profesionálních tlumočnicků, kteří budou ovládat jak znakový jazyk, tak i nezbytné strategie, jež zajistí adekvátní interkulturní převod s respektem ke kontextu a cílovému neslyšícímu recipientovi.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Disertační práci Mgr. Nadi Hynkové Dingové (280 stran + 37 stran příloh) hodnotím jako velmi užitečnou a zdařilou odbornou sondu do procesu a vlastního produktu tlumočení, do českého znakového jazyka obecně i neslyšících recipientů a jejich tlumočnicků. Práce na úvod charakterizuje proces tlumočení obecně (s. 16-24), dále stručně ale výstižně popisuje historii i specifika tlumočení do znakového jazyka, situaci českého znakového jazyka, jeho standardizaci a snahu o kodifikaci a také celkovou jinakost znakového jazyka (s. 25-55). Tyto úvodní kapitoly jsou velmi poučné zejména pro čtenáře, kteří nejsou se znakovým jazykem a tlumočením do něj (ale i obecně s procesem tlumočení) až tak obeznámeni. V další části se autorka již podrobně věnuje samotnému analyzovanému korpusu (nahrávky výkonů pěti tlumočnicků do českého znakového jazyka) – nejdříve si připravuje půdu pro svoji analýzu – popisuje zkoumaný vzorek a práci s jazykovým materiálem, charakterizuje vlastnosti a kontext výchozího textu (audionahrávka dialogu použitého u tlumočnických zkoušek), metodologii práce s texty (využití neslyšících konzultantů, zpětného překladu do češtiny provedené tlumočnický znakového jazyka vzdělanými v translatologii i tlumočení profesionální neslyšící tlumočnice „z listu“ zpět do českého znakového jazyka jako kontrolní tlumočení: s. 56-89) a dále se zaměřuje na koncept chyb a jejich typologii (s. 90-121) Zde uvádí několik vybraných typologií chyb od řady významných badatelů-translatologů a následně se rozhoduje pro aplikaci typologie chyb podle D. Cokelyho, který již v polovině 80. let minulého století sestavuje komplexní taxonomii chyb pro americký znakový jazyk (omise/výpustka, adice, substituce, interference, anomálie). Všechny tyto kategorie chyb autorka nachází i ve svých zkoumaných tlumočených textech a podrobuje je tak (s. 122-248) skutečně detailní a všestranné analýze (viz dále). Na základě této analýzy si klade řadu otázek ohledně tlumočení do českého znakového jazyka, zejména do jaké míry se na chybách podílí nedokonalé nastavené tlumočnické vzdělávání tlumočnicků českého znakového jazyka a do jaké míry za nimi stojí neznalost terminologie, neporozumění sdělení ve zdrojovém jazyce, či odlišná modalita jazyků, mezi kterými se tlumočí (s. 249-263).

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

1. Struktura argumentace

Disertační práce Mgr. Nadi Hynkové Dingové je velmi dobře strukturovaná a přehledně členěná na jednotlivé kapitoly a podkapitoly. Důležité pojmy či formulace jsou v textu zvýrazněny a čtenáře zaujmou. Výklad je srozumitelný a obsahová posloupnost předkládaných a analyzovaných jevů je zjevná a logicky navazující. Autorka si připravuje v prvních kapitolách (s. 16-55) prostor pro hlavní téma své disertace, tj. analýzu strategií (zejména tzv. copingových strategií) a chyb tlumočnicků při tlumočení z češtiny do českého znakového jazyka (viz též výše). Podrobně se věnuje výběru a charakteristice zdrojového textu. Stejně jako samotná autorka mám jisté pochybnosti o vhodnosti zvoleného textu, jenž představuje každodenní dialog (mezi prodávacem a zákazníci: zájem o koupi nové pračky), který je tlumočen „třetí“ straně, tj. neslyšícímu pozorovateli. V tlumočnické praxi neslyšících se však takovýto dialog běžně netlumočí. Navíc se jedná o audionahrávku (chybí vizuální komponent). Autorka svůj výběr obhájí tím, že měla takto k dispozici text, jenž byl přetlumočen pěti tlumočnickými do českého znakového jazyka (videozáznam tlumočení do českého znakového jazyka z průběhu profesní tlumočnické zkoušky) a díky tomu že získala pro svou analýzu dostatečný srovnatelný materiál a mohla přitom zachovat anonymitu tlumočnicků (stínování tlumočení všech 5 tlumočnicků do znakového jazyka neslyšícím tlumočnickem-figurantem). U výzkumu podobného typu u mluvených jazyků – pokud je potřeba získat výkony většího počtu tlumočnicků - pracujeme spíše s experimentálním materiálem, tj. probandi (profesionální tlumočníci či studenti tlumočení - dle sledovaného cíle) tlumočí v laboratorních podmínkách, kde lze nahrávat výkony několika tlumočnicků současně a zdrojové texty lze zvolit a upravit dle potřeb výzkumu (autentické či kvazi-autentické projevy či A/V nahrávky) a zároveň je možné eliminovat veškeré proměnné a dostat i požadované anonymitě (nahrávky tlumočení jsou uloženy pouze v archivu badatele). V další části disertace (s. 59-82) je zdrojový text (dialog) podroben všestranné a skutečně fundované analýze, jež nás přesvědčí o tom, že i takto zvolený text obsahuje dostatečné množství konkrétního materiálu pro vlastní výzkum – analýzu kvality tlumočnického výkonu a typologii chyb. Autorka popisuje podrobně metodiku práce s texty (s. 83-89), využití konzultací s rodilými mluvčími českého znakového jazyka, intuitivní reflexe nerodilé mluvčí ovládající český znakový jazyk na úrovni jazyka B (aktivní jazyk), metody zpětného překladu i kontrolního zpětného tlumočení z listu. Z popisu není zcela jasné, kdo byli tito praktikující tlumočníci, kteří provedli zpětný překlad tlumočených textů do psané češtiny (viz Poděkování, dále s. 81 a s. 85: neslyšící či slyšící tlumočníci?). N. Hynková Dingová se následně soustřeďuje cíleně a podrobně na koncept chyby v souvislosti s posuzováním kvality tlumočení obecně (s. 99-108). Uvádí definici kvality a klasifikaci chyb dle řady badatelů (D. Gile, A. Kopczyński, I. Kurzová, A. Collados Aíssová, S. Kalina, F. Pöchhacker, H. Barik, C. Falbová a další), což svědčí o tom, že skutečně nastudovala, zpracovala a zvládla velké množství příslušné odborné literatury z oboru, a poté se zaměřuje již na problematiku vymezení chyb v tlumočení mezi mluveným jazykem a znakovým jazykem (s. 107-108), kde (s. 108-114) se inspiroje a čerpá z typologie chyb D. Cokelyho, jehož taxonomie pěti obecných typů chyb přizpůsobená pro účely analýzy tlumočení do znakového jazyka, vychází zejména z H. Barika a je všeobecně uznávaná a respektovaná (omise, adice, substitute, interference a anomálie). Na tomto místě bych si dovolila mírně se kriticky vyslovit k prezentaci příkladů (s. 110-114), jež autorka disertace ke Cokelyho taxonomii a jednotlivým podtypům chyb uvádí. Autorka zmiňuje veškeré příklady pouze v angličtině (navíc bez uvedení přesného zdroje, respektive stránky, odkud je přebírá), kdy musí čtenář téměř detektivně v příkladech vyhledávat daný typ chyby a někdy jej tam ani nenalezne. Možná by si tyto příklady zasluhovaly podrobnější vysvětlení, či dokonce překlad do češtiny (ne všichni čtenáři disertace budou ovládat angličtinu na příslušné úrovni).

V následující kapitole (s. 115-121) autorka doplňuje Cokelyho přístup ke klasifikaci chyb o svůj vlastní náhled na strategii práce s omisemi (výpustkami). Cokely ve své definici tlumočnických chyb totiž nikde

nenaznačuje, že by se mohlo jednat o součást tlumočnických copingových strategií. Z pohledu copingových strategií může být výpustka nahlížena jako záměrná či nezáměrná, vědomá či nevědomá strategie. Autorka tedy proti sobě staví výpustky strategické (inspiruje se zejména švédskou badatelkou C. Wadensjöovou) a výpustky jako „chyby“ (vychází především z D. Gila, A. Kopczyńskiego, M. Bakerové, J. Napierové a dalších). Zde se autorka do disertace vloučila úsměvná chybička (s. 119), kdy ze statného a významného australského badatele a translologa Anthonyho Pyma, působícího na řadě zahraničních univerzit (v posledních letech zejména ve Španělsku), udělala paní Pymovou (<http://usuaris.tinet.cat/apym/>). Pym v této souvislosti hovoří o nízkorizikových a vysocerizikových výpustkách.

Autorka si zcela opodstatněně a logicky zde i v dalších kapitolách klade otázku, zda je nutné odchylky od výchozího textu vždy vnímat jako chyby (s. 122).

Po analýze tlumočených textů z češtiny do českého znakového jazyka pro jednotlivé typy a podtypy Cokelyho taxonomie autorka vybírá reprezentativní a ilustrující chyby tlumočnicků (kapitola 10: s. 122-156). Nejdříve uvádí název typu chyby, následně jej doplňuje o formulaci z výchozího textu (češtiny), přepis výpovědi v cílovém jazyce (přepis výpovědi nebo její části v českém znakovém jazyce ve formě českých glos), překlad tlumočeného sdělení z českého znakového jazyka zpět do češtiny a označení chyby a vymezení jejího typu. Pro doplnění překladů o přepis glosami se rozhodla proto, aby více přiblížila konkrétní podobu tlumočeného sdělení. Významné části textu odlišuje graficky či barevně. V jednom příkladu může být nakumulováno více typů chyb. Chyby popisuje postupně, proto se jedna formulace může jako příklad objevit u různých typů chyb, vždy s vyznačenou tou částí, která obsahuje popisovanou chybu. U jednotlivých chyb či tlumočnických řešení vždy uvádí i názory zahraničních translologů na danou odchylku a její klasifikaci. Znovu chci v této souvislosti zmínit, že je to další důkaz toho, že autorka prostudovala a vhodně využila veškerou zahraniční odbornou literaturu na dané téma. Všechny chyby předkládá v přehledných tabulkách. Zde musím konstatovat, že zřejmě došlo k jistému „neuhlídání“ číslování textů v tabulkách a v přílohách (s.298-317), kde jsou uvedeny zpětně překlady textů (dva pro každý text) a texty jsou číslovány 1-5. Zatímco v tabulkách (počínaje s. 127, 131, 132 a dále téměř všude) se objevuje pravidelně text č. 6 (?), a proto se velmi pravděpodobně nejedná o pouhý překlep. Nabízí se možné vysvětlení: analyzovaných textů je sice pět, ale existuje ještě kontrolní zpětné tlumočení z listu do českého znakového jazyka provedené neslyšící tlumočnicí, což by mohl být právě ten šestý, respektive první text, jenž však chybí v přílohách. Přepisy tlumočnicků by pak logicky měly být číslovány jako texty 2-6 (?). Bylo by vhodné v rámci diskuse upřesnit. N.Hynková Dingová dále vysvětluje, že v případě produkce znakového jazyka není možné oddělit text od jeho autora a tím je znemožněno zachování anonymity, která není problémem v psaných textech. Tlumočníci jsou součástí malé komunity neslyšících a tlumočnicků pro neslyšící, v níž by rozbor chyb v konkrétním textu konkrétního tlumočnicka mohl přispět k jeho diskreditaci a ke zpochybnění jeho tlumočnických kvalit. Tyto problémy jsou typické pro každý výzkum zahrnující znakový jazyk jako jazyk vizuálně-motorický. Proto v následujících kapitolách (kapitola 11.-14.) nejsou v přehledných a příjemně čitelných tabulkách s jasným popisem a definicemi na obrázcích a fotografiích zobrazení samotní tlumočníci, ale neslyšící konzultant/figurant, který přesně přestínoval znaky provedené všemi pěti tlumočnickými, neslyšícími konzultanty i kontrolní tlumočnicí, aby bylo dosaženo jejich anonymity. Při analýze (s. 157-248) výkonu tlumočnicků, respektive jejich chyb v českém znakovém jazyce si spolu s autorkou uvědomujeme odlišné sociokulturní zázemí a kontext tohoto typu tlumočení oproti profesionálnímu tlumočení mezi dvěma mluvenými jazyky: generační, teritoriální (regionální) a individuální rozrůzněnost (s.157), jež se projevují zejména na lexikální úrovni. A proto zpřehlednění a „vizualizace“ obsahu textu by měla být dle N. Hynkové Dingové automatickou součástí tlumočnické praxe (s. 252). Ve sledovaných textech se objevilo několik sporných oblastí. „Nejčastěji se jednalo o problémy týkající se: 1) deformace znaku (změny jednoho z parametrů znaku ve srovnání s běžně užívaným znakem), 2) pohybu úst v produkci znaku (adekvátní mluvní komponent je často nahrazen méně vhodným až nevhodným orálním komponentem), 3) použití znaku v kontextu (znak je formálně v pořádku, ale vzhledem ke kontextu je nevhodně použit), 4) použití specifického znaku a 5) užití terminologie, resp. nevyužití známého, do značné míry ustáleného termínu obvykle používaného v

podobných kontextech“ (s. 157 a dále). Všechna tato chybná řešení jsou podrobně analyzována a dokumentována. Velmi poučná je i analýza „přívzuku“ v tlumočených textech (s. 218 a dále), kde autorka vychází z poznatků C. Paddenové, jež zkoumala tyto parametry na americkém znakovém jazyce, a jako první je aplikuje i na české prostředí. Dále přistupuje i k hodnocení tlumočeného textu na základě zpětných překladů neslyšících překladatelů a v poslední kapitole se zamýšlí nad nejvýraznějšími typy chyb v tlumočených textech. Konstatuje a dokazuje, že z dosavadní analýzy je zřejmé, že největší potíže při tlumočení textů z mluvené češtiny do českého znakového jazyka (s. 240 a násl.) přesahující vymezenou oblast chyb mají tlumočníci v těch oblastech, které jsou typické pro znakové jazyky, především v oblasti využití znakovacího prostoru: u klasifikátorů a klasifikátorových konstrukcí a střídání rolí. To zcela koresponduje s výsledky analýzy i v disertační práci o francouzském znakovém jazyce, kterou vedl známý badatel Daniel Gile (POINTURIER-POURNIN, S.: *L'interprétation en Langue des Signes Française : contraintes, tactiques, efforts*. Thèse de doctorat en traductologie. Université Paris 3 - Sorbonne Nouvelle, Ecole Doctorale 268, 2014). V poslední části disertace (Závěr: s. 249-262), kterou bych z velké části nazvala spíše „Diskusí“ než vlastním závěrem, se autorka znovu zamýšlí podrobně nad výskytem jednotlivých druhů chyb, jejich závažností pro porozumění ze strany příjemce, nad dalším směrem výzkumu i vzdělávání tlumočnicků českého znakového jazyka. Zcela se ztotožňuji s N. Hynkovou Dingovou, že příprava tlumočnicků českého znakového jazyka by měla probíhat na vysokoškolské úrovni, nejlépe v rámci navazujícího studijního oboru tlumočnictví čeština-český znakový jazyk. Aby byli studenti tlumočení připraveni na to, že se od nich požaduje jistá míra flexibility, díky níž mohou uspokojit potřeby neslyšících z různých diskurzivních prostředí (s. 261). Mimochodem, v zahraničí je vysokoškolská příprava mnohem rozšířenější, kromě zmíněných zemí autorkou bych z vlastní zkušenosti ještě dodala například Rakousko (univerzita v Grazu) nebo Francii (univerzita Paris 3 - Sorbonne Nouvelle - ESIT). Částečně zde také autorka odpovídá na otázky, které si klade (viz Teze s. 18-19), především v čem se liší tlumočení mluvených jazyků a do znakového jazyka? Osobně mne zaujalo, že jedna ze základních copingových strategií, tj. volné tlumočení, se vyskytovalo velmi okrajově. Tlumočníci nezohledňovali pragmatickou stránku dialogu a snažili se naopak o co nejpřesnější tlumočení (zde souhlasím s autorkou, že to mohlo být způsobeno zkouškovou situací, jež byla poněkud umělá).

Autorka rovněž znovu vysvětluje, proč se svůj výzkum rozhodla vymežit tak, jak jej představila a podrobně analyzovala ve své disertaci. Uvádí další možnosti směřování výzkumu v oblasti tlumočení do/z českého znakového jazyka. Stejně či obdobné otázky jsem si kladla již v průběhu četby disertace: proč nebyly tlumočnické výkony analyzovány s ohledem na přesnost a proč nebylo testováno, do jaké míry jim mohou porozumět sami neslyšící klienti (s. 260). Autorka doporučuje do budoucna další výzkumy a diskuse ke kvalitě tlumočení (s. 261-262) a uvádí řadu podnětných témat a otázek: zapojení příjemců z komunity neslyšících, tlumočení lexikálně nasycenějších příspěvků, replikace, strategické hláskování prstovou abecedou, tlumočení s přípravou, z předem připraveného textu apod. Věřím, že sama se to těchto výzkumů aktivně zapojí a ve svém badatelském úsilí bude úspěšně dále pokračovat.

2. Formální úroveň práce

K formální úrovni disertace nemám žádné připomínky, jak jsem již uvedla výše, práce je vizuálně velmi přehledná a graficky dobře zformátovaná – zvýrazňování důležitých informací a pojmů, řada tabulek, obrázků a bezpočet jasně strukturovaných tabulek se zcela srozumitelným popisem a komentáři a jasnými fotografiemi. Dovedu si představit neuvěřitelnou pracnost všech těchto vizuálních – a pro tlumočení do znakového jazyka – zcela nezbytných pomůcek. Seznam veškerých tabulek, zkratk i obrázků je uveden na s. 275-279. Drobný komentář k překladům citací z jiných jazyků: na s. 39 v poznámce pod čarou č. 41 kolegyně Hynková Dingová uvádí, že je autorkou všech překladů v disertaci. To je zcela správná informace, která na této stránce nemá však příliš opodstatnění (obrázek č. 3 je celý v angličtině), a měla být uvedena mnohem dříve, již u prvního překladu. Vloudilo se několik nepatrných překlepů u jmen zahraničních badatelů (s. 16 – správně Lederer, s. 17. – správně pouze Mizuno, s. 28 – pouze Shlesinger). Je trochu škoda, že N. Hynková Dingová neprovedla finální kontrolu

bibliografie, která je mimořádně obsáhlá a téměř vyčerpávající (s. 263-274). Chybí zde pár autorů, kteří jsou zmiňováni v textu, zejména je to zjevné hned u první odkazované publikace (Boháčková 2015?), která však v seznamu literatury chybí. Stejně tak Catherina Falbo (s. 105) není v bibliografii zmíněna. U F. Pöchhackerera (s. 272) je chybný rok vydání (2009?). Ke konci již bibliografie není řazena zcela abecedně (s. 273 dole). Vyznačeno v textu disertaci. Chci zároveň zdůraznit, že v celé disertaci autorka průběžně pracuje se zkratkami, bibliografickými odkazy a přepisy zcela konsistentně a dle všech pravidel.

3. Práce s prameny či s materiálem

Autorka pracuje se všemi primárními i sekundárním prameny průhledným a náležitým způsobem (jasně popsaná metodologie získání materiálu/nahrávek, přehledné tabulky, detailní a všestranná analýza i interpretace výsledků, tj. prokázaných kategorií chyb a nevhodných strategií tlumočnicků při tlumočení do českého znakového jazyka. Podrobně viz výše.

4. Vlastní přínos

Disertace Mgr. Nadi Hynkové Dingové je první prací tohoto druhu v celé České republice. Zvolené téma, jeho zpracování i metodologie je v českém prostředí a pro český znakový jazyk zcela unikátní. Rozsah práce, šíře tématu a detailnost a preciznost analýzy i interpretace je opravdu v tomto ohledu jedinečná. N. Hynková Dingová aplikovala kategorizaci chyb D. Cohelyho pro americký znakový jazyk na český znakový jazyk a podařilo se jí původní taxonomii chyb dle D. Cokelyho rozšířit o přehled problému na lexikální a sublexikální úrovni, a především o chyby vnímané neslyšícími překladateli a tlumočnickými. To však není jediný přínos – autorka ve své disertaci podává i zevrubný pohled na český znakový jazyk, specifika komunity Neslyšících, na problematiku procesu a produktu tlumočení obecně a ve vztahu k tlumočení ve znakovém jazyce. Prokazuje širokou znalost děl, teorií a modelů předních významných badatelů v této oblasti. Navíc formuluje řadu doporučení pro další výzkum pro tlumočení v českém znakovém jazyce.

IV. Dotazy k obhajobě

1) Daniel Gile stále aktualizuje svůj model úsilí, zejména poté, co vedl disertační práci o tlumočení ve francouzském znakovém jazyce, a proto také mění některé pojmy spojené s první fází jeho modelu.

<http://www.cirinandgile.com/powerpoint/The-Effort-Models-and-Gravitational-Model-Clarifications-and-update.pdf> (zejména s. 4). Jaký je Váš názor?

2) na s. 23 je uvedeno, že „[...] že kdykoliv se dva účastníci komunikační situace musí spoléhat na služby tlumočnicka (třetí osoby), pravděpodobnost nepochopení je mnohem vyšší než u přímé komunikace mezi dvěma účastníky komunikace komunikujícími stejným jazykem“. Je tomu vždy skutečně tak?

3) byla bych ráda, kdyby autorka znovu ještě vysvětlila, proč se rozhodla právě pro tento text (nahrávku), když sama konstatuje, že není zrovna nejvhodnější. Domnívám se, že stejně možné by bylo provést experiment s několika tlumočnickými, kteří by postupně tlumočili do českého znakového jazyka zvolený text (A/V nahrávku v konkrétní situaci a kontextu – zcela souhlasím s B. Moser-Mercerovou, že tlumočení nemá „pravidla nezávislá na kontextu“ – s. 259), nahrát si jejich výkony a rovněž zachovat stejným způsobem jejich anonymitu, jako je to realizováno pro účely dané disertace.

4) jaký je názor autorky na očekávání příjemce (v rámci diskuse s neslyšícími klienty) ohledně kvality tlumočení a jejich hodnocení kvality konkrétního tlumočnického výkonu do českého znakového jazyka v reálné situaci (srovnej s výzkumem Á. Colladós Aísové či I. Kurzové nebo H. Bühlerové).

5) prosím blíže vysvětlit (s. 257), jak by mohlo pro výzkumné účely fungovat převedení textu pomocí umělého mluvčího (tzv. avatara).

V. Závěr

Předložená disertační práce Mgr. Nadi Hynkové Dingové bez jakékoliv pochybnosti splňuje veškeré požadavky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě a předběžně ji klasifikuji jako **prospěla**.

26. 6. 2017

Prof. PhDr. Ivana Čeňková, CSc.
Ústav translatologie FF UK